

Andrzej PASZTA

Polskie Towarzystwo Numizmatyczne

Piotr PASZTA

Politechnika Częstochowska

Lucjusz Władysław Cyganowski – artysta grawer, kronikarz Częstochowy lat 1906–1943

Koniec XIX i początek XX wieku w Częstochowie to okres dynamicznego rozwoju gospodarczego. W zakładach przemysłu metalurgicznego i włókienniczego uruchamiano sprowadzone, nowoczesne maszyny. Dokonywali tego fachowcy w większości pochodzący spoza granic Królestwa Polskiego. Tym sposobem do miasta napłynęło wielu specjalistów o różnych zainteresowaniach pozazawodowych, zasilając szeregi inteligencji. Zazwyczaj przesiedlanie odbywało się całymi rodzinami, co zwiększało stabilność i perspektywę integracji z lokalnym środowiskiem. Migracja miała kierunek odwrotny do dzisiaj występującej. Powstałe miejsca pracy wpłynęły na zwiększenie liczby ludności miast¹. Nowo zaistniała sytuacja ekonomiczna spowodowała, że Częstochowa była miejscem atrakcyjnym do osiedlania się i przyjaznym dla nowo przybyłych.

Te sprzyjające warunki zachęciły również Lucjusza Władysława Cyganowskiego do przeniesienia się z Warszawy do naszego miasta. Urodzony w 1882 roku Lucjusz umiejętności zawodowe nabywał u mistrzów w Warszawie². Do Częstochowy sprowadził się już jako w pełni wykształcony i sprawny manualnie artysta grawer. Ojciec Lucjusza, Walenty³, urodził się w 1828 roku w Radomiu. Z zapisów metrykalnych wiemy, że był czeladnikiem u mistrza zajmującego się kościelnymi instrumentami muzycznymi – organami. Lucjusz posiadał około dziesięciorga rodzeństwa i był dzieckiem z czwartego związku swojego ojca.

Podczas zbierania materiałów biograficznych udało się znaleźć wpis metrykalny, dokonany w języku starorusyjskim, który po przełożeniu brzmi:

¹ Patrzyk F., *Studia nad rozwojem struktur ludnościowych Częstochowy*, Częstochowa 1955, s. 11.

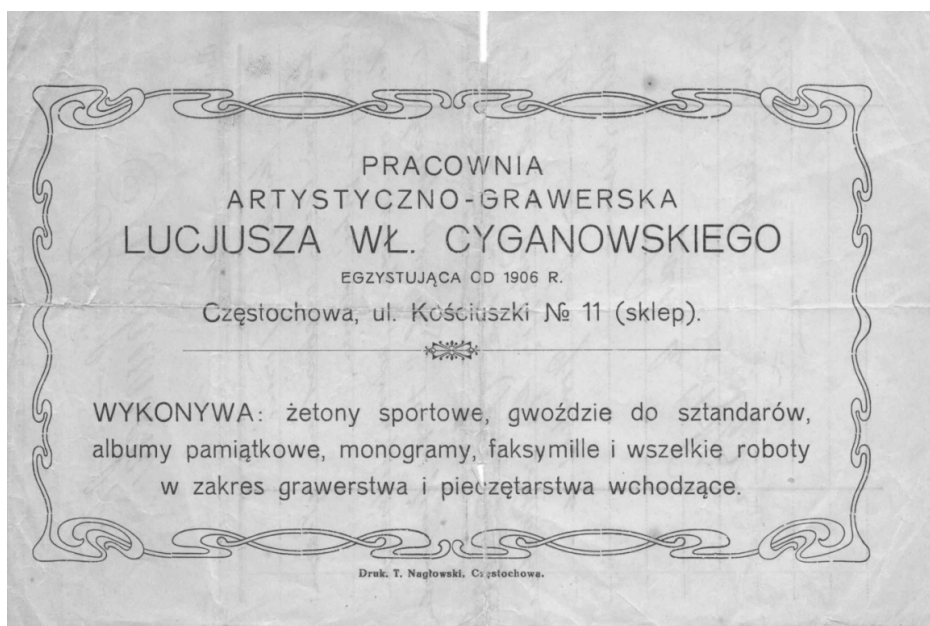
² *Częstochowski Poradnik Reklamowy z Kalendarzem na rok 1911*, reklama, s. 72.

³ *Księga metrykalna parafii Przemienienia Pańskiego w Warszawie*, poz. 81, 1877 r.

W Warszawie w parafii Przemienienia Pańskiego 24IX/6X 1877 r. o 10 rano oświadczamy, że w obecności świadków Karola Millera nauczyciela muzyki i Michała Jakubowskiego krawca, obu pełnoletnich mieszkających w Warszawie, zawarto związek małżeński między Walentym Cyganowskim, 49-letnim wdowcem po nieżyjącej (zmarłej) Honoracie, kupcem urodzonym w mieście Radomiu, synem Tomasza i Wiktorii urodzonej (z domu) Włodek (z Włodków), mającym zamieszkanie na ul. Bielańskiej w Warszawie pod nr 593, i Marianną Wiśniewską, 28-letnią panną urodzoną w osadzie Karolina w powiecie błońskim, córką Macieja Wiśniewskiego i jego żony Katarzyny z Machlewskich, mającej zamieszkanie przy rodzinie w Warszawie na ul. Bielańskiej pod nr 597. Małżeństwo to poprzedziły trzy zapowiedzi w tutejszym kościele parafialnym. Nowożeńcy oświadczyli, że nie zawarli umowy przedślubnej. Małżeństwo zostało zawarte przed ks. Marcelem Karpińskim wikarym tutejszej parafii. (Akt ten po przeczytaniu został podpisany).

Przeprowadzka Walentego do Warszawy wiąże się ze zmianą profesji – z rzemieślnika na kupca⁴. Liczne rodzeństwo Lucjusza mieszkało w stolicy. Z zebranych informacji wiemy, że któreś z nich wyemigrowało do Ameryki⁵. Zaowocowało to pomocą materialną dla rodziny grawera w trudnym okresie, tj. po jego śmierci.

Rok 1906 jest datą zawodowego zaistnienia Cyganowskiego w Częstochowie⁶, o czym świadczyć może poniższa reklama pracowni artystyczno-grawerskiej.

Fot. 1. Reklama pracowni artystyczno-grawerskiej Lucjusza Cyganowskiego

⁴ Akta parafii Przemienienia Pańskiego w Warszawie, 24 IX/6X/1877.

⁵ Z relacji Andrzeja Kwiatkowskiego.

⁶ Druk reklamowy – rachunek ze zbiorów autorów.

Lucjusz Cyganowski zawarł związek małżeński w dniu 4 lutego 1908 roku⁷ z Franciszką Martą Kwiatkowską, urodzoną w Warszawie 20 lutego 1881 roku⁸.

Fot. 2. Lucjusz Cyganowski z żoną Franciszką (około 1909 r.). Zdjęcie udostępnione ze zbiorów Pauliny Renc

Z tego związku urodziło się pięcioro dzieci. Córką Irena, Czesława, Krystyna oraz synowie Stanisław i Jan. Jedynie Jan przejął profesję po ojcu, natomiast Stanisław został farmaceutą, a starsi mieszkańcy miasta mogą go pamiętać z pracy w aptece przy rogu ulicy Warszawskiej i placu Daszyńskiego. Dzisiaj już ten przybytek o wspaniałym zabytkowym drewnianym wystroju nie istnieje.

⁷ Urząd Stanu Cywilnego Warszawa Śródmieście, nr I-4-31-1908.

⁸ Urząd Stanu Cywilnego Warszawa Śródmieście, nr I-4-116-1881.

Jan, urodzony w 1911 roku, pomagał ojcu w firmie, nabywając umiejętności od seniora. Pracownia artystyczno-grawerska mieściła się w kamienicy na rogu ul. Kościuszki i II Alei.

Fot. 3. Widok kamienicy, w której znajdowała się pracownia grawerska

Wejście do zakładu znajdowało się na parterze od ulicy Kościuszki. Było to wąskie pomieszczenie, które można zlokalizować pod czwartym oknem pierwszego piętra, licząc od narożnego balkonu. Po przebudowach budynku zostało ono włączone w obecnie działającą tam aptekę. Widok frontowego szyldu grawera zapewniło nam zdjęcie wykonane z całkiem innego powodu. W latach trzydziestych XX wieku uwieczniono kierowanie ruchem kołowym na skrzyżowaniu II Alei i ulicy Kościuszki. Regulującym ruchem był elew szkoły policyjnej, mieszkaniec Rakowa, a zdjęcie zostało udostępnione przez Komendanta Policji w Częstochowie.

Wysokie umiejętności i lokalizacja pracowni w samym centrum miasta zapewniły Lucjuszowi Władysławowi Cyganowskiemu egzystencję, mimo bardzo silnej konkurencji. Szeroki zakres świadczonych usług, doskonałe umiejętności złoceń, nakładania ceramicznych emalii, grawerowania kunsztownych wzorów zapewniły byt rodzinie grawera, pomimo istnienia dziesięciu podobnych firm w mieście. Świadczą o tym zamieszczone poniżej przykłady kunsztu zawodowego Cyganowskich.

Fot. 4. Przykłady prac Lucjusza Cyganowskiego. Odznaki i gwóźdź do sztandaru ze zbiorów Andrzeja Patrzyka i autorów

Spuścizna po artyście dokumentuje, że oprócz przedmiotów o walorach artystycznych (fot. 4.), wykonywał on wyroby proste w większym nakładzie, które zapewniały większy zysk (przykłady prac Lucjusza Cyganowskiego). Są to numerki identyfikacyjne czy proste znaczki licznych organizacji. Dzięki wielu z pozoru błahym żetonom, odnaczeniom czy metalowym przypinkom dokumentował historię Częstochowy. Upłynęło prawie 110 lat od przybycia Lucjusza do Częstochowy, a o wielu lokalnych wydarzeniach czy organizacjach przypominają tylko kawałki misternie ukształtowanego metalu, a starania znalezienia jakichkolwiek udokumentowań na papierze kończą się mizernymi wynikami lub niczym. Na naszych oczach, prawie w czasie, który był nam współlistniejący, uległy zapomnieniu różnego rodzaju zorganizowane grupy ludzi o wspólnych zainteresowaniach, umiejętnościach czy pasjach. Poczynania Cyganowskiego powinniśmy traktować jako bardzo specyficzną działalność kronikarza Częstochowy okresu do II wojny światowej. Dowodem tego może być działalność chóru przy kościele św. Zygmunta, powstałego w 1882 r.

Fot. 5. Odznaki chóru przy kościele św. Zygmunta. Odznaki ze zbiorów Andrzeja Patrzyka oraz autorów

Prezentujemy dwie odznaki upamiętniające uroczystości jubileuszowe. W 1932 roku obchodzono 50-lecie. Mimo usilnych poszukiwań w literaturze, prasie i parafii nie natrafiliśmy na żadne zapisy. Jedynym dowodem są poniższe odznaki wykonane w pracowni Lucjusza Cyganowskiego.

Istnieją trzy zbiory odznak grawera, łącznie około 100 obiektów. Praktycznie wszystkie się uzupełniają i niewiele jest dubletów. Jednak od 2013 roku, kiedy to ukazała się książka *Odznaki częstochowskie Lucjusza Cyganowskiego*, wydana z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Numizmatycznego Oddział w Częstochowie, odkryliśmy kilka nowych prac godnych książkowego udokumentowania. Zebrano materiały do nowej publikacji, która zawierałaby wszystkie odznaki częstochowskie okresu do roku 1950. Tego typu działalność nie znajduje jednak wsparcia finansowego instytucji miejskich.

Zbieranie materiałów o Lucjuszu Cyganowskim trwało kilka lat. Zespół ludzi, który przyczynił się do powstania publikacji, działał bezinteresownie, nie szczczędając własnych środków. Na początku dysponowaliśmy tylko zbiorami odznak, które można było powiązać z wydarzeniami częstochowskimi, bo takie w zdecydowanej większości upamiętniał artysta.

Wizyta w Cechu Rzemiosł w Częstochowie zaowocowała informacjami, że Jan Cyganowski, syn Lucjusza, prowadził działalność do 1967 roku, a dokument mistrza zawodu uzyskał w Kielcach w 1943 roku⁹. Wyzwolenie na mistrza było koniecznością, gdyż po śmierci ojca nie mógł on samodzielnie prowadzić firmy¹⁰. Dane te zgodne są z moimi osobistymi wspomnieniami. Kiedy to w 1967 roku Andrzej Paszta postanowił zlecić wykonanie grawerowania części mechanizmu zabytkowego zegarka i szukał odpowiedniego rzemieślnika, po kilku odmowach doradczono mu, że taką rzecz może wykonać tylko Cyganowski. Udał się na ulicę Ogrodową, gdzie mieścił się przeniesiony z ulicy Kościuszki zakład.

W ciemnym, skromnym pomieszczeniu za ladą stała kobieta, zapewne siostra Jana, która powiedziała, że mistrz zmarł, a ona do końca listopada ma opuścić lokal. Oferowała liczne stemple odznak, które stały na ladzie, wśród nich część stanowiły pozostałość po Lucjuszu. Niestety nie udało się wtedy zakupić niczego¹¹.

Po prawie pół wieku w zupełnie innych okolicznościach udało się nabyć jeden ze stempli Lucjusza Cyganowskiego. Został on poddany profesjonalnej analizie metalograficznej, która mogła się odbyć po odcięciu plastra z boku walca narzędzia. Wynik badań był rewelacyjny. Odkryto, z jakiej stali wykonane było narzędzie, a technologia utwardzania była na bardzo zaawansowanym poziomie. Stosowano ją tylko w firmach zbrojeniowych produkujących lufy armatnie. Posiadanie przez grawera pieca oraz techniczna możliwość schładzania narzędzia do temperatury minus 30 °C utwierdzają w przekonaniu, że w posiadanych wa-

⁹ *Księga ewidencji zakładów rzemieślniczych*, Cech Rzemiosł Różnych w Częstochowie, 1967 r.

¹⁰ *Dyplom Mistrzowski 1472/374 14.04.1934 r.*, Izba Rzemieślnicza Kielce.

¹¹ Relacja Andrzeja Paszty.

runkach mógł wykonać w sposób zamierzony lub przypadkowy nowatorskie technicznie zabiegi technologiczne¹².

Fot. 6. Lucjusz z żoną i córką, I Aleja NMP. Zdjęcie udostępnione ze zbiorów Andrzeja Kwiatkowskiego

Lucjusz Cyganowski zmarł w Częstochowie w dniu 2 marca 1943 roku. W akcie zgonu, który został sporządzony w parafii św. Rodziny w Częstochowie, pod datą 2.03.1943 r. zanotowano:

[...] o godzinie 9.00 stawili się Józef Klimek kupiec lat 46 i Maksymilian Sierakowski lat 32 instruktor samochodowy z Częstochowy, oświadczyli, że 1.03.1943 r. o godzinie 14⁰⁰ w Częstochowie zmarł Lucjusz Cyganowski, lat 61, urodzony w Warszawie, syn Walentego i Marianny z Wiśniewskich, pozostawił żonę Franciszkę Martę z domu Kwiatkowską.

Poszukiwania grobu rodziny Cyganowskich na cmentarzu Kule nie dały żadnych rezultatów.

¹² Interpretacja i konsultacje wyników. Politechnika Częstochowska, Wydział Inżynierii Produkcji i Technologii Materiałów.

Na stronie internetowej Oddziału Częstochowskiego Polskiego Towarzystwa Numizmatycznego została zamieszczona informacja o poszukiwaniu krewnych grawera. Zaowocowało to nawiązaniem kontaktu z Panią Pauliną Renc z Warszawy, spokrewnioną z rodziną Cyganowskich. Od niej to otrzymaliśmy kilka zdjęć, które są ozdobą wydanej książki. Ponadto przytaczana wcześniej kopia aktu ślubu Walentego ujawnia ciekawe szczegóły biograficzne.

Fot. 7. Lucjusz z rodziną w Olsztynie. Zdjęcie udostępnione ze zbiorów Andrzeja Kwiatkowskiego

Istotne dla dokumentowania życia Lucjusza Cyganowskiego informacje zostały uzyskane od Pana Andrzeja Kwiatkowskiego, kolegi z boiska Pana Juliusza Sętowskiego. Okazało się, że Andrzej jest spokrewniony z żoną Lucjusza. Od niego to, całkiem bezinteresownie, autorzy otrzymali zdjęcia (fot. 6 i 7), autentyczny odręczny list Lucjusza oraz odpisy aktów zgonu rodziny Cyganowskich, które w sposób bezsporny dokumentują historię rodziny. Bezcenne okazały się też wspomnienia i informacje przekazywane w rodzinie. Mimo że Andrzej urodził się po śmierci Lucjusza, to znał jego żonę i dzieci. Wyjaśnił nam bezskuteczność poszukiwania grobu Lucjusza. Żadne z pięciorga dzieci Lucjusza i Franciszki Cyganowskich¹³ nie założyło rodziny. Wszyscy zmarli bezpotomnie¹⁴

¹³ Akt zgonu Urząd Stanu Cywilnego Częstochowa, nr 836/1969.

¹⁴ Akt zgonu Czesławy Cyganowskiej Urząd Stanu Cywilnego Częstochowa, nr 1881/83; akt zgonu Jana Cyganowskiego, Urząd Stanu Cywilnego Częstochowa, nr 1450/1967.

i zostali pochowani na cmentarzu Kule w Częstochowie. Po upływie urzędowego okresu zabraniającego na ponowny pochówek, miejsca nie zostały opłacone i w sposób bezduszny zostały zlikwidowane. Dokumentacja w kancelarii cmentarnej uległa spaleni i odtworzenie miejsca spoczynku jest prawie niemożliwe.

Życie i dokonania Lucjusza Władysława Cyganowskiego, częstochowianina z wyboru, dokumentalisty historii miasta w sposób, jaki pozwalał mu na to nieprzeciętny talent i umiejętności, zasługują na upamiętnienie. Prezes Polskiego Towarzystwa Numizmatycznego zwrócił się do Prezydenta Miasta Częstochowy z wnioskiem o nadanie nazwy jednej z ulic imieniem grawera. Wniosek został poparty publikacją wydaną staraniem PTN Częstochowa za pieniądze członków numizmatyków i Pana Burmistrza Miasta Olesna. Petycja została rozpatrzona pozytywnie, jednakże: „Z powodu braku adekwatnej lokalizacji wniosek został wpisany na listę oczekujących na realizację 20.04.2014 r.”. Jest to minimum wysiłku, jaki powinniśmy zrobić dla upamiętnienia skromnego, wielkiego częstochowianina. Zainteresowanych większą ilością informacji odsyłamy do publikacji pt. Andrzej Paszta, Juliusz Sętowski, *Odznaki częstochowskie Lucjusza Cyganowskiego* (2013 r.) oraz do mającego się ukazać opracowania *Wydarzenia, ludzie i odznaki w Częstochowie do 1950 r.* tych samych autorów.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne

Akta Parafii Przemienienia Pańskiego w Warszawie.
Księga Metrykalna Parafii Przemienienia Pańskiego w Warszawie.
Akta Parafii Świętej Rodziny w Częstochowie.
Akta Stanu cywilnego Warszawa-Śródmieście.
Archiwum Rodzinne Pauliny Renc.
Archiwum Rodzinne Andrzeja Patrzyka.
Archiwum Rodzinne Andrzeja Kwiatkowskiego.

II. Opracowania

Paszta A., Sętowski J., *Odznaki Częstochowskie Lucjusza Cyganowskiego*, Częstochowa 2013.
Patrzyk F., *Studia nad rozwojem struktur ludnościowych Częstochowy*, Częstochowa 1955.

III. Relacje

Relacja Andrzeja Paszty.
Relacja Andrzeja Kwiatkowskiego.

Lucjusz Władysław Cyganowski – artysta grawer, kronikarz Częstochowy lat 1906–1943

Streszczenie

Artykuł prezentuje życie i twórczość Lucjusza Wacława Cyganowskiego, artysty grawera mieszkającego w Częstochowie w latach 1906–1943. Dokumentował on historię miasta w kronice. Był ojcem pięciorga dzieci. Wszyscy jego potomkowie już nie żyją. Również teraz nie można odnaleźć jego grobu. Podjęto starania o nadanie nazwy jednej z ulic im. Lucjusza Władysława Cyganowskiego.

Lucjusz Władysław Cyganowski – artist engraver, chronicler of Czestochowa years of 1906–1943

Summary

The article presents the life and work of Czestochowa citizen of choice. Lucjusz Władysław Cyganowski engraver artist working in Czestochowa during the years 1906–1943. He documented the events served as chronicler. Father of five children. Any of his progeny is dead. There is no longer their graves. The symbolic commemoration will be the famous man by naming the new street its name.